

Rapport Nr. 0290

Archeologisch onderzoek met oog op
wetenschappelijke vraagstelling
Eindrapport

Gaasbeek,
Sint-Gertrudiskapel

Titel

Archeologisch onderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling Gaasbeek, Sint-Gertrudiskapel: Eindrapport

Auteur(s)

Jeroen Verrijckt & Emma Keersmaekers

Erkende archeoloog

2015/00053

Jeroen Verrijckt

Projectnummer J. Verrijckt

2019-334

Projectnummer Onroerend Erfgoed

2021J218

Plaats en datum

Beerse, 18 oktober 2021

© J. Verrijckt bvba. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming.

Inhoud

1	Bureauonderzoek.....	1
1.1	Beschrijvend gedeelte	1
1.1.1	Administratieve gegevens	1
2	Inleiding.....	4
3	Juridische context.....	4
3.1	Beschermingsstatuut	4
3.2	Procedure.....	4
4	Geplande werken en bijbehorende bodemingrepen.....	6
5	Historische-archeologische voorkennis.....	11
5.1	Kasteel van Gaasbeek	11
5.2	Sint-Gertrudiskapel	13
6	Synthese proefputtenonderzoek.....	17
7	Onderzoeksstrategie	18
7.1	Vraagstelling	18
7.2	Onderzoeksstrategie en -methode	19
7.2.1	Vorbereiding	19
7.2.2	Opgravingsmethodologie	19
7.2.3	Conservatie en natuurwetenschappelijk onderzoek.....	20
7.2.4	Eindcriteria.....	20
7.2.5	uitvoeringstermijn.....	21
7.2.6	Middelenplanning	21
7.2.7	Risicofactoren	21
7.2.8	Vondsten	21
8	Afwijking t.o.v. de Code van Goede Praktijk	22
9	Archeologisch onderzoek	22
9.1	Administratieve gegevens	22
9.2	Werkwijze en strategie.....	22
9.2.1	Algemene bepalingen.....	22
9.2.2	Specifieke methodologie	23
9.3	Kapel.....	26
9.3.1	Assessmentrapport	26
9.3.2	Sporen en structuren	28
9.3.3	Vondsten en stalen.....	31
9.3.4	Beantwoording onderzoeksvragen	31
9.4	Borstwering.....	33
9.4.1	Assessmentrapport	33
9.4.2	Sporen en structuren	34
9.4.3	Vondsten en stalen.....	35
9.4.4	Beantwoording onderzoeksvragen	35

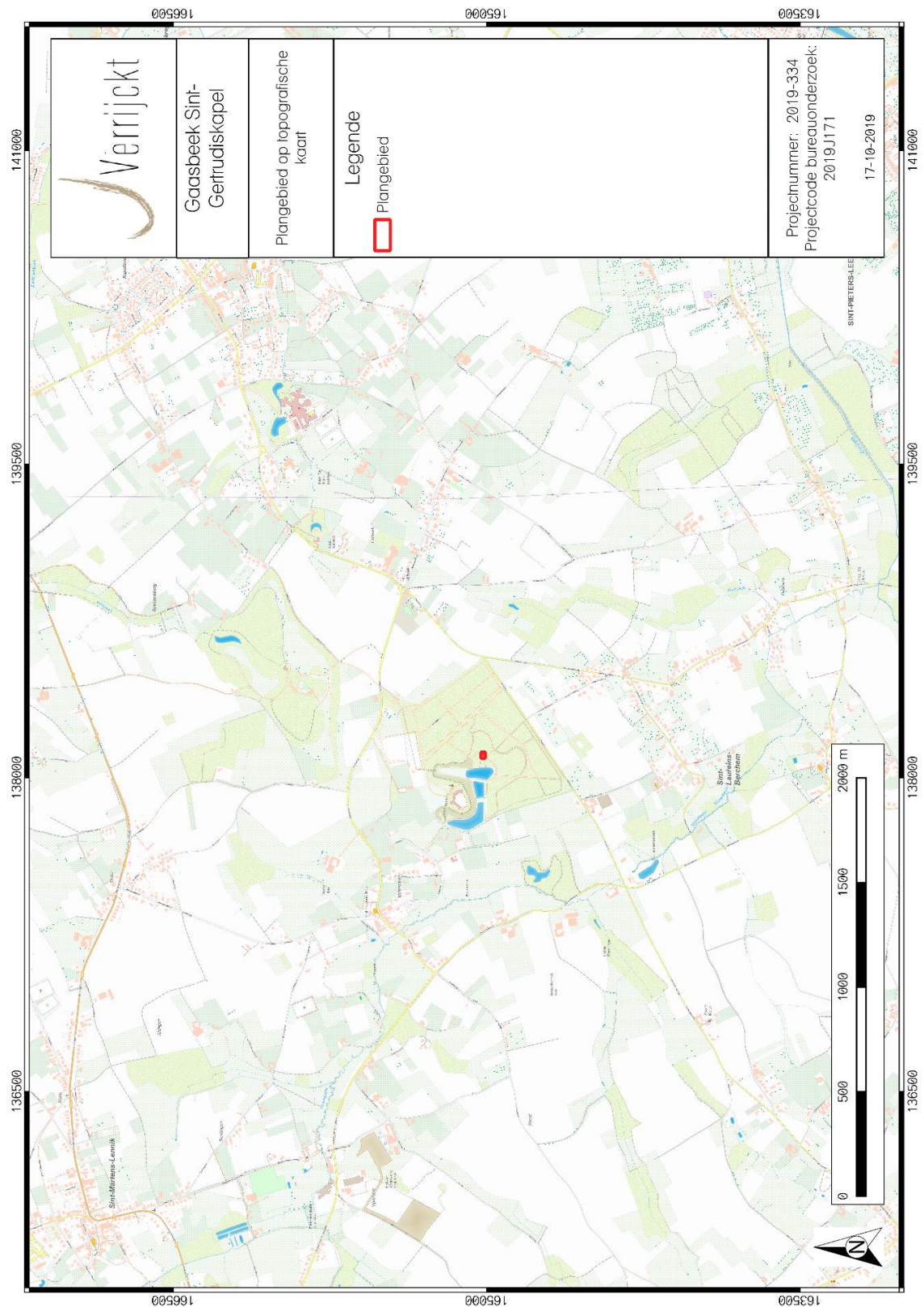
9.5	Zone rond de kapel	36
9.5.1	Assessmentrapport	36
9.5.2	Bodem	37
9.5.3	Sporen en structuren	38
9.5.4	Vondsten en stalen	41
9.5.5	Beantwoording onderzoeksvragen	41
9.6	Besluit	43
10	Lijst met figuren	44
11	Plannenlijst	45
12	Bibliografie	48
13	Bijlagen	49

1 Bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

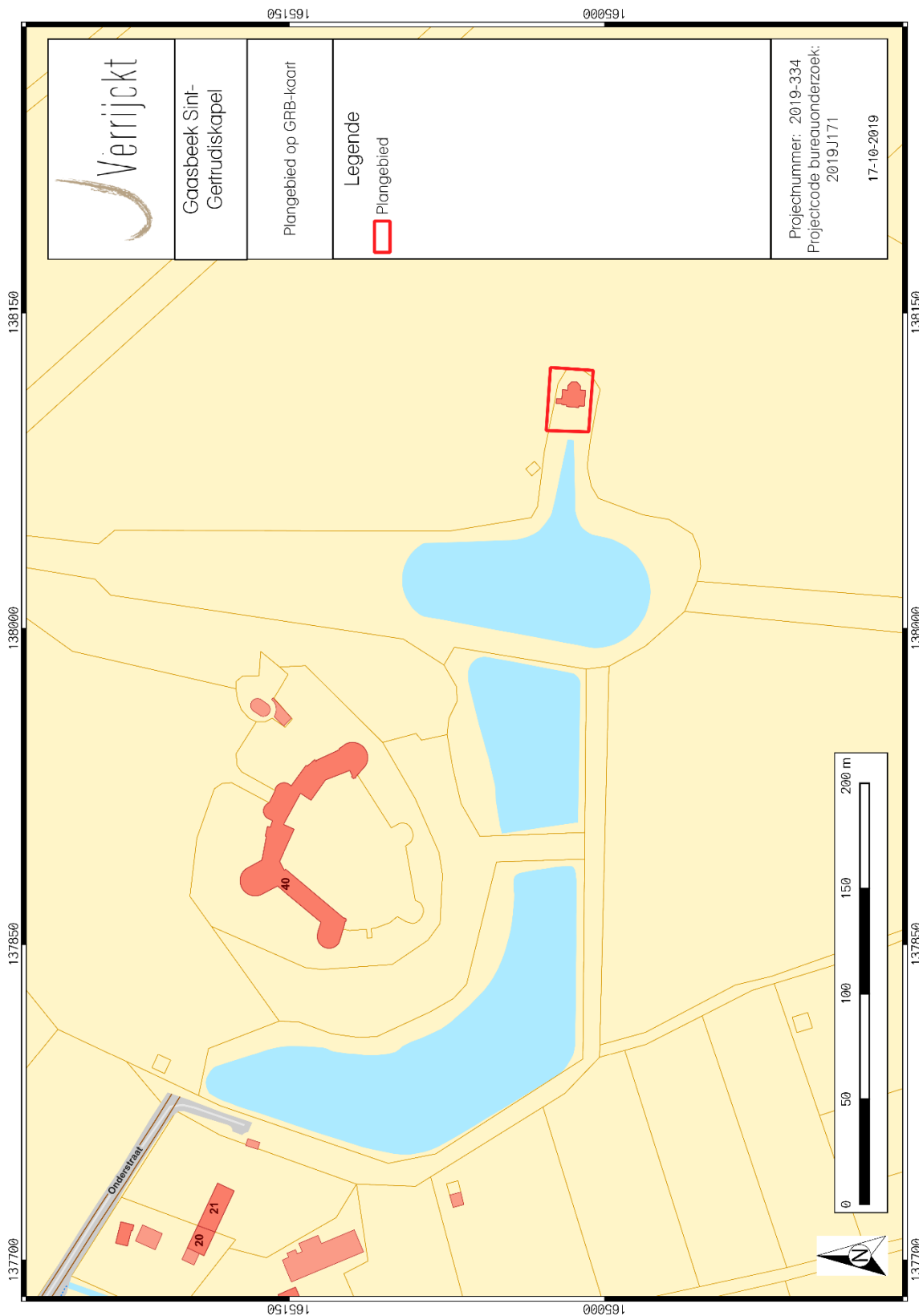
1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode J. Verrijckt		2019-334
Projectcode Onroerend Erfgoed		2021J218
locatie	Provincie	Vlaams-Brabant
	Gemeente	Lennik
	Straat	Kasteelstraat 40
Kadastrale gegevens	Gemeente	Lennik
	Afdeling	3
	Secie	A
	Percelen	101B
Coördinaten	Noordoost	X: 138124,0419958 Y: 165025,8194468
	Noordwest	X: 138094,0419958 Y: 165027,8506968
	Zuidoost	X: 138122,6357458 Y: 165005,5069468
	Zuidwest	X: 138093,4169958 Y: 165007,6944468
Oppervlakte plangebied		Ca. 601 m ²
Erkend Archeoloog		2015/00053 Jeroen Verrijckt

Figuur 1: Plangebied op topografische kaart¹

¹ AGIV 2018a

Figuur 2: Plangebied op kadasterkaart (GRB)²

² AGIV 2018d

2 Inleiding

De aanleiding van het bureauonderzoek vormt de geplande restauratie op het domein van het Kasteel van Gaasbeek, aan de Sint-Gertrudiskapel. Het Kasteel van Gaasbeek in Lennik (prov. Vlaams-Brabant) is een wettelijk beschermd monument.

Op het terrein plant men o.a. een vernieuwing van de kasseistrook, rioleringswerken, voorziening van elektriciteits- en wateraansluiting, aanleg vloerverwarming en een renovatie van de borstwering. Omdat deze renovatie ingrepen in de bodem inhoudt én dit gebeurt binnen een beschermt monument, moet voor deze werken een toelating verkregen worden van het Agentschap Onroerend Erfgoed. Dit document is de toelatingsaanvraag voor de uitvoering van archeologisch onderzoek om het archeologisch erfgoed dat bedreigd wordt door deze werken, in situ en/of ex situ te behouden.

3 Juridische context

3.1 Beschermingsstatuut

Het kasteel van Gaasbeek maakt sinds 26/10/1936 deel uit van de bescherming als cultuurhistorisch landschap Kasteel van Gaasbeek met omgeving.³ Het kasteel is bovendien sinds 26/3/1989 beschermd als monument, samen met de schuur, de triomfoog, het kruit- of poedermagazijn en de Sint-Gertrudiskapel⁴. Het kasteel van Gaasbeek is eveneens vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 5/10/2009⁵.

3.2 Procedure

Het Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed, gewijzigd bij het decreet van 4 april 2014 en het decreet van 7 juli 2017⁶, verplicht de aanvrager van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen (of voor het verkavelen van gronden) om in bepaalde gevallen een in akte genomen archeologienota bij de vergunningsaanvraag te voegen. Of een aanvrager hiertoe verplicht is, is afhankelijk van een aantal criteria en drempels.

Voor de vergunningsaanvraag voor de restauratie van de Sint-Gertrudiskapel blijkt dat geen bekrachtigde archeologienota vereist is.

In het geval van handelingen aan of in beschermde goederen waarvoor een stedenbouwkundige vergunning vereist is, wint de vergunningverlenende overheid (in dit geval de gemeente Lennik) advies in bij het agentschap Onroerend Erfgoed met het oog op een toetsing van de voorliggende handelingen aan het actief en passief behoudsbeginsel én aan het individuele beschermingsbesluit van het betrokken onroerend erfgoed.⁷ Opdat het agentschap deze toetsing zou kunnen uitvoeren, voegt de initiatiefnemer een toelatingsaanvraag bij de vergunningsaanvraag. Indien in deze toelatingsaanvraag archeologische onderzoek wordt voorgesteld, volgt dit de procedure “*archeologisch vooronderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstelling*”.

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1756>

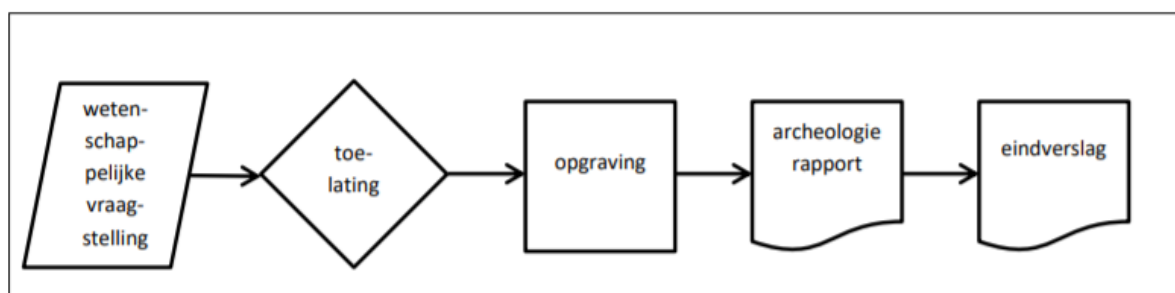
⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/242>, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/247>, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/248>, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/246>, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/245>

⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39928>

⁶ Verder het Onroerenderfgoeddecreet genoemd.

⁷ Onroerenderfgoeddecreet, artikel 6.4.4.

Een opgraving met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen kan dus het vervolg zijn op een uitgebreid traject van vooronderzoek, maar dit is niet noodzakelijkerwijs zo. Wel zal steeds dat vooronderzoek uitgevoerd moeten zijn dat nodig is om een aanpak voor de opgraving op te stellen. De erkende archeoloog (type 1) vraagt bij het agentschap een toelating aan voor het uitvoeren van een archeologische opgraving met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen, conform de procedure beschreven in artikel 5.5.3 van het Onroerenderfgoeddecreet en de uitvoeringsbepalingen daarbij. Hij voert de opgraving uit conform de Code van Goede Praktijk (zie hoofdstuk 14 tot en met 22 en deel 4), de aanpak uit de toelating en de eventuele voorwaarden daarbij. Na beëindiging van het veldwerk wordt een archeologierapport opgesteld dat de erkende archeoloog indient bij het agentschap, conform artikel 5.5.4 van het Onroerenderfgoeddecreet, de uitvoeringsbepalingen daarbij, en de Code van Goede Praktijk (zie hoofdstuk 23). Binnen de decretaal bepaalde termijnen stelt hij vervolgens, na assessment en verwerking, een eindverslag op (zie hoofdstuk 23), dat hij eveneens indient bij het agentschap.

Figuur 3: Procesverloop van archeologisch onderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen⁸

Het Onroerenderfgoeddecreet gaat ervan uit dat de toelatingsaanvraag voor archeologisch onderzoek door een erkend archeoloog type 1 wordt aangevraagd bij het agentschap Onroerend Erfgoed. Na het ontvangst van de stedenbouwkundige vergunning én toelating voor archeologisch onderzoek door de vergunningsverlenende overheden, zal de vergunninghouder een uitvoerder (een erkend archeoloog type 1) aanstellen. Deze erkend archeoloog zal dan met behulp van het standaardformulier van het agentschap Onroerend Erfgoed een aanvraag tot uitvoering van het archeologisch onderzoek indienen, conform de Code van Goede Praktijk (hoofdstuk 8 t.e.m. 12), de aanpak uit de goedkeuring van dit document en de eventuele voorwaarden daarbij.

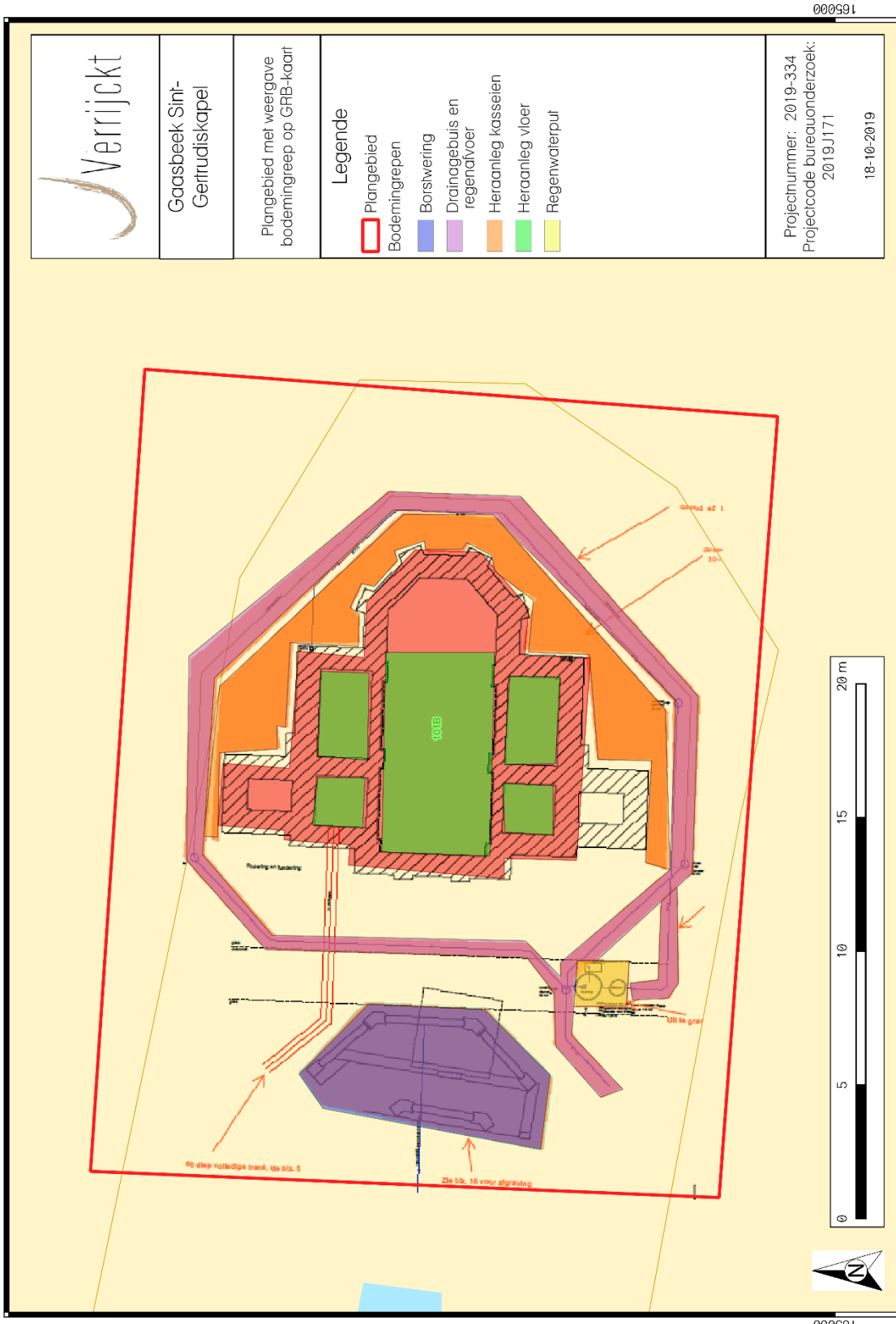
⁸ Code van Goede Praktijk 4.0, artikel 13.3

4 Geplande werken en bijbehorende bodemingrepen

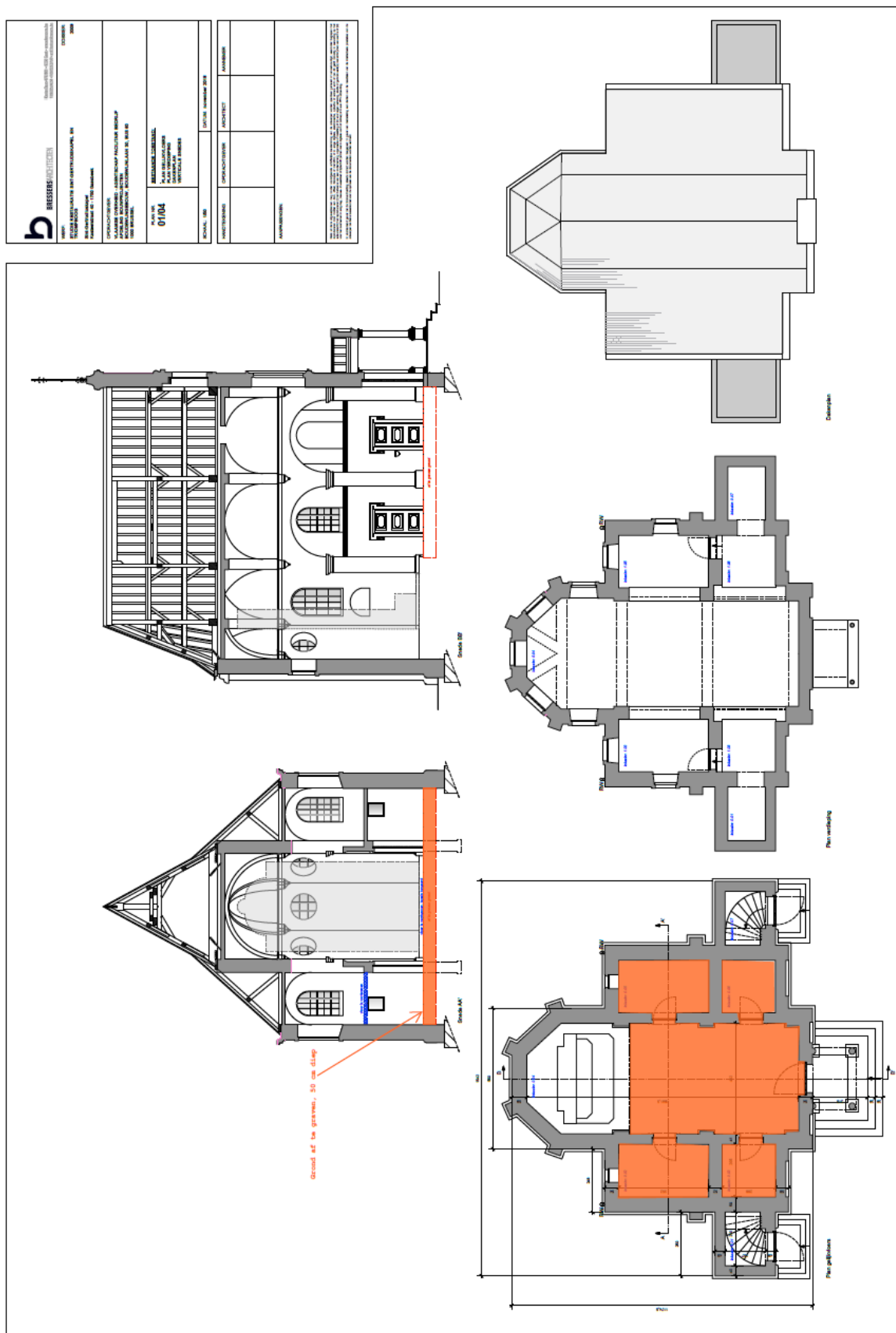
De geplande werken kaderen binnen de restauratie van de Sint-Gertrudiskapel en zijn onmiddellijke omgeving. De bedoeling van de restauratie is het gebouw te herwaarderen, met maximalisatie van de erfgoedwaarden. Gedetailleerde plannen zijn toegevoegd als bijlage.

- Buitenaanleg
De kasseistrook en het gestabiliseerd zand rondom de kapel worden uitgebroken. De kasseien worden gerecupereerd en teruggeplaatst. Bijkomende uitgravingen zijn niet voorzien.
- Rioleringswerken
 - Regenwaterleidingen: uitgraafdiepte correspondeert met vorstvrije diepte (90cm)
 - Drainage rond de kapel: maximale uitgraafdiepte vermoedelijk 50 cm
 - Aanleg van afvoerputjes
 - Aanleg van filterput
 - Aanleg regenwaterput: de put zal zo compact mogelijk gehouden worden om impact te beperken
 - Constructie regenwaterpomp
- Technieken en afwerking
 - De kapel zal voorzien worden van een elektriciteits- en wateraansluiting
 - De kapel wordt ook voorzien van branddetectie, alarm en camera's
 - Toevoer elektriciteit en glasvezel naar de kapel, vanaf de wachtbuis die tussen het barokpaviljoen en het kasteel geplaatst werd. De breedte van de geplande sleuf wordt geschat op 50/60 cm; de maximale uitgraafdiepte op 60 cm
- Stabiliteit
Zoals het nu is voorzien, zal er voor de funderingen buiten aan de kapel niet worden ingegrepen. Wel wordt er een funderingsplaat voorzien voor de volledige binnenzijde van de kapel met uitzondering van de zone altaar, dit met een diepte van 40cm t.o.v. de nulpas.
- Aanleg vloerverwarming
 - De hoofdbeuk en zijbeuken worden voorzien van een betonnen plaat, isolatie en vloerverwarming. Impact: het huidige niveau dient nog minimaal verlaagd te worden
 - Door de huidige bevloering in de noordelijke zijkapel te verwijderen kan de scheur in de zijbeuk aangepakt worden d.m.v. een lokale uitgraving aan de binnenzijde van de kapel. De vloerplaat wordt verankerd aan de muren. Maximale uitgraafdiepte: ca. 40 cm
- Borstwering
 - Gezien de slechte toestand van de borstwering en de instabiliteit van de volledige oever van de vijver, wordt er geopteerd om een keerwand, fundering in beton ondergronds te plaatsen. De keermuur wordt net achter de huidige muur geplaatst. De diepte dient nog bepaald te worden door de stabiliteitsingenieur
 - Hierna kan de borstwering integraal worden gereconstrueerd

- Triomfboog
De triomfboog maakte geen deel uit van het huidig onderzoek. De huidige werken omvatten geen verstoringen van de ondergrond.

Figuur 4: Plangebied op GRB-kaart met weergave van geplande bodemingrepen

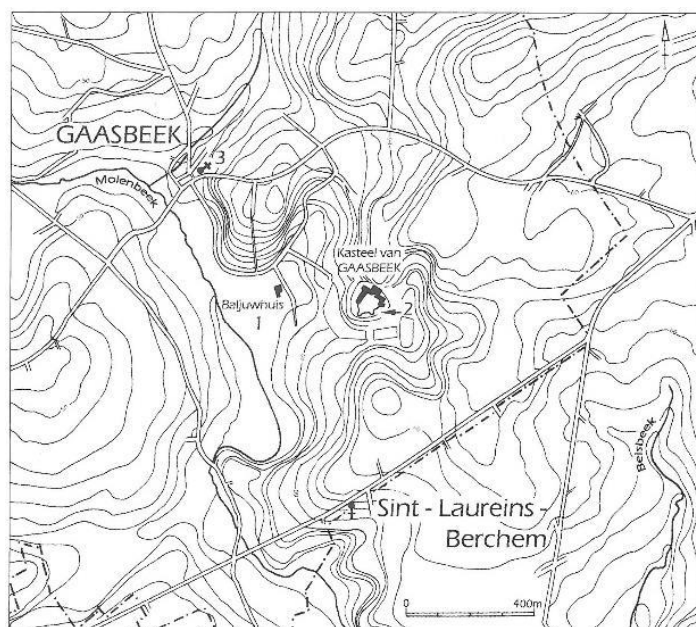
Figuur 6: Geplande werken rond de Sint-Gertrudiskapel (met dank aan Bressers Architecten)

5 Historische-archeologische voorkennis

5.1 Kasteel van Gaasbeek

Hieronder wordt een overzicht gegeven van het ontstaan en de evolutie van het kasteel te Gaasbeek. Dit overzicht is zeer beknopt, rekening houdende met het feit dat de archeologische prospectie buiten de ringmuur van het kasteel uitgevoerd werd. Het overzicht is in grote mate gebaseerd op de publicatie van S. Van Bellingen in *Relicta 2*⁹.

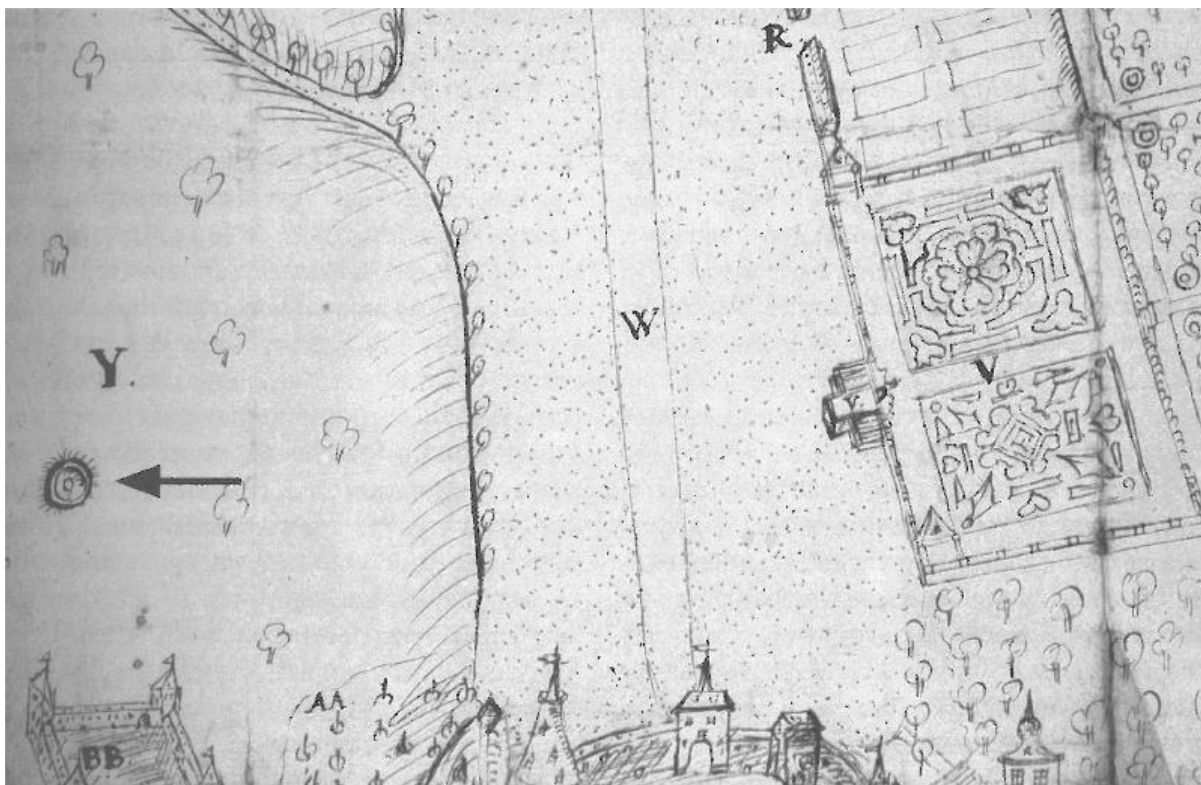
Ten westen van het kasteel, in de vallei van de Molenbeek, komt een vrij grote cirkelvormige structuur voor, die geïnterpreteerd wordt als een feodale motte (Figuur 7, Figuur 8)¹⁰. Dit kasteel wordt afgebeeld op een anonieme kaart uit het midden van de 17de eeuw, op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) -beter gekend als de Ferrariskaart- en de Kadasterkaart van Ph. Vander Maelen (1846-1854). Op de historische kaarten wordt geen neerhof aangeduid, maar volgens de onderzoekers is dit voorhof waarschijnlijk in de richting van het zgn. Baljuwhuis te zoeken. Het heuvellichaam werd genivelleerd omstreeks 1870.

Figuur 7 : Topografische kaart met aanduiding van de motte (1), het kasteel (2) en de O.LV.-kerk (3) (VAN BELLINGEN 2006, 155).

⁹ VAN BELLINGEN 2006, 153-196.

¹⁰ VAN BELLINGEN 2006, 155-156.

Figuur 8: Uittreksel uit een anonieme kaart met de situering van de verdwenen molte (midden 17de eeuw) (VAN BELLINGEN 2006, 155).

Vanaf de 13de eeuw werd steeds vaker geopteerd voor nieuwe versterkingsvormen die beter verdedigbaar waren en tegelijkertijd meer wooncomfort en prestige boden¹¹. De oprichting van het nieuwe kasteel dient vermoedelijk binnen deze context gezien te worden. In 1236 wordt voor het eerst melding gemaakt van een kasteel te Gaasbeek. Het kasteel werd vermoedelijk opgericht door Godfried van Leuven, die tot de topadel behoorde, ter verdediging van Brussel tegen Vlaanderen en Henegouwen. Het nieuwe kasteel werd aan oostelijke zijde van de oude molte opgericht. De inplanting van de versterking verschoof m.a.w. van de vallei van de Molenbeek naar een goed verdedigbare uitloper van het plateau.

Op basis van het archeologisch onderzoek wordt de 13de-eeuwse burcht tot het type van de polygonale burcht gerekend. Deze burcht was beduidend kleiner dan het huidige kasteel en was voornamelijk opgetrokken uit arkose en -in mindere mate- kwartsiet. Na de verwoesting in 1388 werd het kasteel heropgebouwd; deze wederopbouw is voltooid voor 1404. Voor het nieuwe kasteel werd hoofdzakelijk gebruik gemaakt van baksteen voor het muurwerk en witsteen voor bepaalde architectonische elementen, zoals plinten. Vermoedelijk correspondeerde de vorm en de oppervlakte van het nieuwe kasteel min of meer met die van het huidige kasteel.

In de 15de eeuw kwam het kasteel in handen van de familie van Horne en later de familie van Egmont. Beide families hebben hun stempel gedrukt op het kasteel. Filips van Horne liet verschillende restauratiewerken uitvoeren. In de 16de eeuw werd het kasteel in opdracht van de graaf van Egmont omgevormd tot een renaissancekasteel. Wellicht bleef de laatmiddeleeuwse kern van het kasteel behouden en werden de constructies enkel verbouwd.

¹¹ DE MEULEMEESTER 2002, 25.

Daarnaast kwamen enkele nieuwe gebouwen, zoals de Karel V-toren, tot stand. Het archeologisch onderzoek kon duidelijk aantonen dat het comfort in deze periode primeerde op de defensieve aspecten. Het dichten van de schietgaten in toren 1 bijvoorbeeld illustreert dit treffend.

Na de onthoofding van de graaf van Egmont in 1568 op de Grote Markt van Brussel wegens o.a. rebellie en calvinistische sympathieën, werden zijn bezittingen -waaronder het kasteel van Gaasbeek- aangeslagen. De periode van de godsdienstoorlogen is voor het kasteel een erg woelige periode: het kasteel werd in een korte tijdsspanne verschillende keren ingenomen.

Het twaalfjarig bestand (1609-1621) luidde een periode van rust en wederopbouw in. Vanaf ca. 1620 werd het kasteel gerestaureerd en verfraaid door de nieuwe eigenaar, R. de Renesse de Warfusée. Op zijn initiatief werden tuinen aangelegd en werden, verspreid over het domein, kleine gebouwen opgericht. Eén van deze gebouwen is de Sint-Gertrudiskapel, die het onderwerp van deze studie vormt.

In 1632 raakte de heer van Gaasbeek betrokken bij een staatsgreep en werden zijn bezittingen in beslag genomen. Het laatste kwart van de 17de eeuw staat te boek als een periode van grote militaire onrust. Vooral de oostelijke sector van het kasteel liep in deze periode heel wat schade op.

Op het einde van de 18de eeuw kwam het kasteel in handen van de familie Arconati's-Visconti. Tussen 1887 en 1898 werden verschillende restauratiecampagnes uitgevoerd door architect Charles-Albert en E. Bonafe, in navolging van Viollet-le-Duc. De laatste markiezin liet het kasteel ingrijpend restaureren: sommige delen kregen een neogotische make-over, andere een neorenaissance. In 1921 werd het kasteel overgedragen aan de Belgische staat.

5.2 Sint-Gertrudiskapel

De inscriptie 'anno 1625' op de natuurstenen deuromlijsting suggereert dat de Sint-Gertrudiskapel in 1625 gebouwd werd op initiatief van de toenmalige kasteelheer R. de Renesse de Warfusée¹². Uit het bouwhistorisch onderzoek is evenwel gebleken dat deze datum wellicht niet correspondeert met de werkelijke bouwdatum. Vermoedelijk werd een bestaand gebouw omgevormd tot een barokke kapel¹³. Wat de inscriptie betreft, dient geconcludeerd te worden dat de deurlijst uit gerecupereerd materiaal bestaat of de inscriptie in een jongere fase werd aangebracht.

De kapel werd in 1628 (her)gewijd aan Sint-Gertrudis van Nijvel (ca. 628-659)¹⁴. De associatie met de heilige Gertrudis is hoogstwaarschijnlijk te verklaren door het feit dat het domein van Gaasbeek vroeger eigendom was van de abdij van Nijvel, waar een belangrijke verering van de heilige Gertrudis bestond¹⁵.

De kapel was heel het jaar door een erg populair bedevaartsoord. Op het einde van de 19de eeuw (1887) liet de markiezin Arconati-Visconti het domein zelfs afsluiten en de toegang tot het bos verbieden, maar de volksgebruiken bleven doorleven tot WOI¹⁶.

¹² VAN CROMPHOUT 1922. De auteur noemt 1616 als bouwdatum.

¹³ Vooronderzoek in het kader van de restauratie van de Sint-Gertrudiskapel in het domein van het kasteel van Gaasbeek. Vandenborre Lauwers bvba, 12.

¹⁴ WAUTERS 1971, 259.

¹⁵ Vooronderzoek in het kader van de restauratie van de Sint-Gertrudiskapel in het domein van het kasteel van Gaasbeek. Vandenborre Lauwers bvba.

¹⁶ X 1999, 47-48.

Sint-Gertrudis was beschermvrouwe van de reizigers en patrones van de ziekenhuizen¹⁷. Daarnaast werd ze aangeroepen bij mollen-, ratten- en muizenplagen, reisgevaren, eczeem, koorts, oog- en zenuwziekten. Sint-Gertrudis wordt vaak afgebeeld met muizen aan de voeten, tegen haar habijt, op haar abdissenstaf of op haar boek. Het voorkomen van de muizen verwijst naar het verhaal over de duivel die in de gedaante van een muis Sint-Gertrudis tevergeefs tot ongeduld of woede probeerde te verleiden¹⁸.

Wat het grondplan betreft, bestond de Sint-Gertrudiskapel oorspronkelijk uit een hoofdbeuk en 2 zijbeuken. In de 18de eeuw werd aan noordelijke en zuidelijke zijde van de kapel een traptoren toegevoegd.

Vermits dit rapport gericht is op het archeologisch onderzoek, volstaat het om enkele in het oog springende bouwtechnische kenmerken van de kapel op te lijsten. De beschrijving is gebaseerd op de publicatie *Bouwen door de eeuwen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur* en de publicatie *Vooronderzoek in het kader van de restauratie van de Sint-Gertrudiskapel in het domein van het kasteel van Gaasbeek uit 2000*¹⁹.

De kapel wordt gekenmerkt door een vrij imposante gevel in traditionele bak- en zandsteenarchitectuur. Op de hoeken van de hoofdbeuk komen witte zandstenen blokken in kettingverband voor. Centraal in de gevel komt boven een doorlopende waterlijst een groot oculus voor. Hierin bevindt zich een glasraam met de voorstelling van de heilige Sint-Gertrudis. Rond de oculus komt een zandstenen omlijsting met 2 voluten voor. Het metselwerk boven de oculus wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van een kruis in zandsteen. Een tweede kruis, een smeedijzeren exemplaar, bekroont de gevel²⁰. De toegang bestaat uit een rondboogportaal. Op de natuurstenen deuromlijsting komen verschillende steenhouwersmerken voor. Het is niet helemaal duidelijk of deze authentiek zijn.

De zandsteenblokken in kettingverband komen niet voor ter hoogte van de 2 toegevoegde traptorens. Boven de deuren van deze toevoegingen komt een beeldje van een biddend kindje voor. Slechts 1 beeldje is momenteel nog bewaard. Vermoedelijk zijn de beeldjes afkomstig van een grafmonument. De traptorens worden gekenmerkt door een plat dak, maar uit onderzoek is gebleken dat het hier om een aanpassing gaat. Oorspronkelijk waren de traptorens voorzien van gebogen frontons.

Met uitzondering van de ronde ramen in de apsis, worden alle ramen gekenmerkt door een natuurstenen omlijsting. Dit type van ramen maakt deel uit van de 17de-eeuwse bouwphase. De ronde ramen behoren tot een jongere aanpassing.

¹⁷ CLAES E.A. 2006, 196.

¹⁸ In de publicatie *Sanctus*. Meer dan 500 heiligen herkennen worden ook alternatieve verklaringen gegeven. De muis staat symbool voor de duivel, die ook overal weet binnen te dringen. Of: Gertrudis zou tijdens haar leven een muizenplaag bedwongen hebben. Of: de zusters zouden met haar doodbed door het klooster getrokken zijn, waardoor de muizen op de vlucht sloegen (CLAES E.A. 2006, 196).

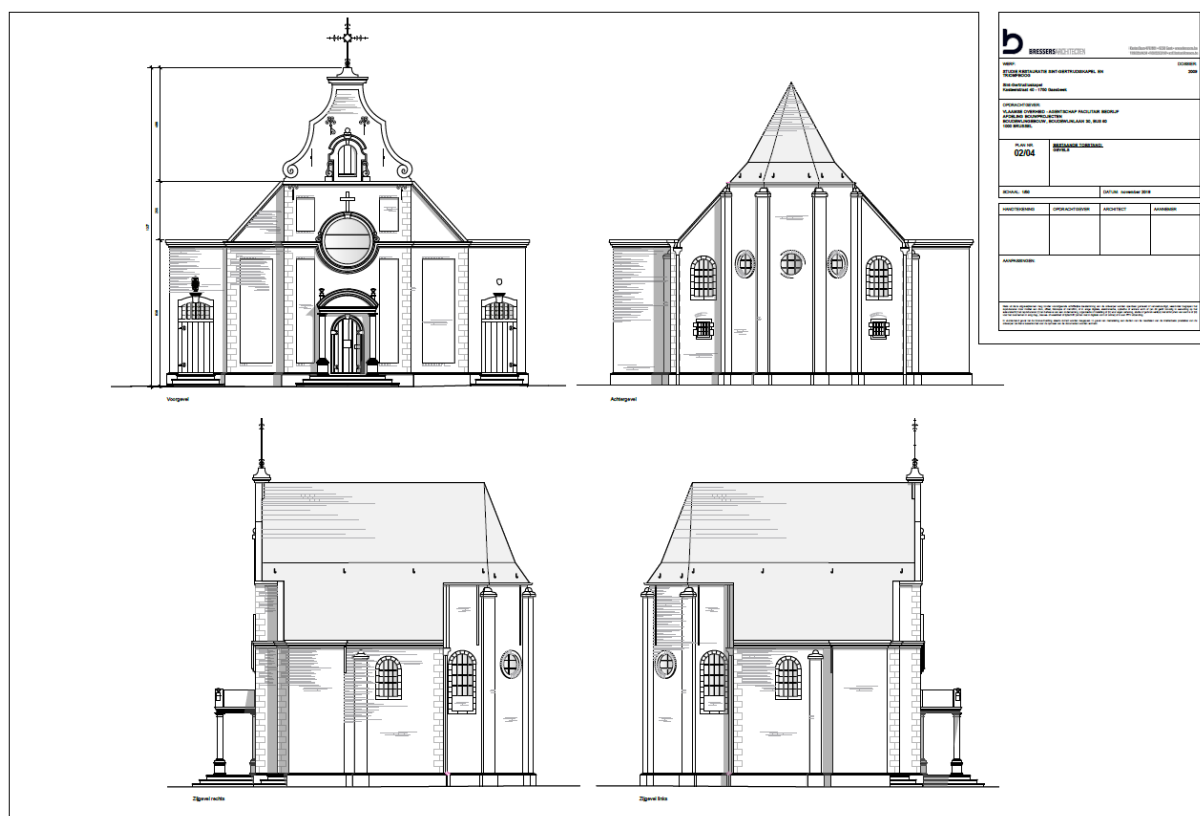
¹⁹ DE MAEGD 1975, 152; *Vooronderzoek in het kader van de restauratie van de Sint-Gertrudiskapel in het domein van het kasteel van Gaasbeek*. Vandenborre Lauwers bvba.

²⁰ Op basis van het plan van architect Th. Coppens uit 1830 kan afgeleid worden dat de geveltop in deze periode bekroond werd door een windwijzer i.p.v. het huidige zwart kruis.

Rond de kapel, met uitzondering van het koorgedeelte, komt een natuurstenen plint voor. Vermoedelijk werd deze plint vernieuwd in de 19de eeuw.

Figuur 9: Sint-Gertrudiskapel (Inventaris Onroerend Erfgoed)

Figuur 10: Bestaande toestand (© Bressers Architecten)

6 Synthese proefputtenonderzoek

N.a.v. de geplande restauratiewerken werd een beperkt archeologisch onderzoek uitgevoerd op het domein van het kasteel van Gaasbeek. Het gaat om een archeologisch vooronderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstelling. Dit onderzoek werd uitgevoerd ter hoogte van de Sint-Gertrudiskapel en voorliggende balustrade. Beide structuren situeren zich buiten de ringmuur van het kasteel.

Wat de kapel betreft, heeft het bouwhistorisch onderzoek -uitgevoerd in 2000- aanwijzingen opgeleverd dat in de 17de eeuw een barokke gevel tegen een bestaande kapel aangebouwd werd. Dit zou de aanwezigheid van bakstenen van het formaat 25x12,5x5cm in het opgaand metselwerk van de kapel verklaren. Deze bakstenen werden geregistreerd aan de basis van de voorgevel, de zijmuren achter de traptorens en het koor. De onderzoekers rekenden deze bakstenen tot een laatmiddeleeuwse bouwfase en concludeerden dat de huidige kapel een (gotische) voorganger had.

Tijdens het archeologisch onderzoek werden aan noordzijde van de kapel verschillende baksteenresten met hetzelfde baksteenformaat vastgesteld. Er zijn geen aanwijzingen dat het hier om herbruikt materiaal gaat. Rekening houdende met de baksteenformaten die binnen de ringmuren van het kasteel geregistreerd werden, is het niet helemaal duidelijk tot welke periode deze restanten precies behoren. Bakstenen van dit formaat werden immers niet geassocieerd met de fase van de stenen burcht of met de fase van het nieuwe bakstenen kasteel. Dit formaat werd wel vastgesteld in associatie met resten die te dateren zijn in de 16de en begin 17de eeuw. Gelykaardige vaststellingen werden gedaan door S. Van Bellingen tijdens het onderzoek van de abdij van Dieleghem. Verder onderzoek dringt zich dan ook op. Welke functie de bakstenen resten hadden, kan op basis van het huidig onderzoek evenmin afgeleid worden. Stonden er in deze periode bijgebouwen naast de kapel? Slechts verder onderzoek kan een antwoord op deze vraag bieden.

Ook de fundering die de hoofdbeuk van de noordelijke zijbeuk scheidt, wordt door een gelykaardig baksteenformaat gekenmerkt. Deze resten lijken tot dezelfde periode gerekend te worden. De fundering vertoont een erg regelmatig metselwerk. Gezien het bouwhistorisch onderzoek aangetoond heeft dat de 2 zijbeuken deel uitmaken van het oorspronkelijke concept, kan de diepte van de funderingen wellicht geëxtrapoleerd worden naar de zijbeuken. Verder dient opgemerkt te worden dat bij de aanleg van de proefput in het interieur van de kapel geen aanwijzingen aangetroffen zijn van vloerniveaus of andere oudere sporen. Evenmin zijn sporen aangetroffen van inhumaties.

De proefputten ter hoogte van de borstwering ten westen van de kapel leverde in eerste instantie heel wat gegevens op over de diepte en de staat van de fundering. Wat de bakstenen resten in WP 4 betreft, bestaat heel wat onduidelijkheid, zowel m.b.t. de datering als de functie, door de toepassing van herbruikmateriaal. Ook in WP5 werd metselwerk aangetroffen, maar het vermoeden bestaat dat het hier metselwerk ex situ betreft.²¹

²¹ J. De Gryse, ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK MET HET OOG OP WETENSCHAPPELIJKE VRAAGSTELLING. EINDVERSLAG. Sint-Michiels-Brugge, 2018.

7 Onderzoeksstrategie

De resultaten van het archeologisch vooronderzoek uitgevoerd door Ruben Willaert wijzen op een beduidend archeologisch potentieel van het plangebied. Gelet op de aard van de geplande werken moet uitgegaan worden van een verstoring van het bodemarchief binnen de geplande sleuven/pulten/archeologische zones binnen de maximale uitgraafdiepte.

Een werfbegeleiding is een bijzondere vorm van opgraving en onderworpen aan dezelfde decretale bepalingen als een opgraving. Op basis van de beschikbare informatie, de aard van de geplande werken en het feit dat behoud in situ vooropgesteld wordt is de werfbegeleiding de geschikte methode. Met de werfbegeleiding worden de zones die verstoord worden geregistreerd en kunnen de nodige maatregelen (inclusief toezicht) genomen worden voor de delen die wel in situ behouden kunnen blijven. Bij de toelatingsaanvraag voor de opgraving via wetenschappelijke vraagstelling dient dan ook gemotiveerd te worden dat een volledig behoud in situ niet mogelijk is gezien dit zou betekenen dat het behoud van het monument in de toekomst in het gedrang komt. Een vlakdekkende opgraving is hier onmogelijk omdat de restauratie van de kapel gefaseerd zal verlopen. Deze fases zijn nodig om de stabiliteit van de kapel te kunnen garanderen, wanneer dit in één vlak zou worden opgegraven, komt de stabiliteit van de kapel in gedrang. Vandaar dat gezien de aard van de werken gekozen werd voor een werfbegeleiding.

Er wordt geadviseerd om over te gaan tot een werfbegeleiding tijdens de uitvoering van alle geplande graafwerken die een verstoring van de ondergrond teweeg brengen, waarbij de diepte meer dan 20cm t.o.v. het huidige maaiveld (exterieur) bedraagt. Voor de zone interieur is het advies eveneens van toepassing op alle graafwerken met een diepte van meer dan 20 cm.

7.1 Vraagstelling

Doel van een werfbegeleiding is een archeologische registratie en fysiek onderzoek van eventueel waargenomen archeologische relicten. Volgende onderzoeksvragen dienen minimaal beantwoord te worden:

Kapel

- Is er sprake van verstoring in de bodemopbouw?
- Zijn er sporen aanwezig van vroegere fasen binnen de kapel? Indien ja, hoe zijn deze opgebouwd?
- Zijn er aanwijzingen dat de kapel effectief teruggaat op een ander gebouw zonder religieuze invulling?
- Wat zijn de oudste sporen?
- Kunnen er aanvullende gegevens verkregen worden m.b.t. de stratigrafie binnen de kapel en erbuiten?
- Kunnen er aanvullende inzichten bekomen worden betreffende de (bouw)historiek van de kapel?
- Zijn er graven aanwezig? Zoja; wat is de aard en omvang van de begravingen?

Borstwering

- Is er sprake van verstoring in de bodemopbouw?
- Wat kan er gezegd worden over diepte en staat van de fundering van de borstwering?
- Wat is de functie en datering van de vastgestelde bakstenen resten tijdens het vooronderzoek?
- Wat zijn de oudste sporen?
- Zijn er meer gegevens te verkrijgen omtrent de bouwhistorie van de borstwering?

7.2 Onderzoeksstrategie en -methode

Alle geplande werken exterieur, zoals opgeëlijst onder 'Geplande werken en bijbehorende bodemingrepen', dienen archeologisch begeleid te worden.

Omwillen van voorgaande argumentatie wordt een werfbegeleiding als meest geschikte onderzoeksmethode naar voor geschoven. De werfbegeleiding wordt uitgevoerd binnen de planning van de algemene aannemingswerken. De uitvoering van de werfbegeleiding gebeurt volgens de Code Goede Praktijk (hoofdstuk 19), eventueel aangevuld met bijkomende maatregelen indien de sporen en/of vondsten daartoe aanleiding geven. Deze eventuele maatregelen worden bepaald door de erkend archeoloog.

7.2.1 Voorbereiding

Ruim voorafgaand aan de werfbegeleiding wordt een toelating archeologische opgraving via wetenschappelijke vraagstelling aangevraagd en verkregen. Vervolgens wordt een startvergadering georganiseerd, waarop zowel de archeologische uitvoerder als de aannemer grondwerken aanwezig zijn. Op de startvergadering worden alle afspraken en het plan van aanpak overlopen.

7.2.2 Opgravingsmethodologie

Het grondverzet gebeurt door de aannemer grondwerken, onder toezicht en onder leiding van de veldwerkleider. De graafwerken gebeuren zowel manueel en/of machinaal. In het laatste geval wordt een tandeloze graafbak gebruikt. Er worden geen graafwerken uitgevoerd, die niet gecommuniceerd werden met de veldwerkleider of de erkend archeoloog.

Eventuele sporen/vondsten die tijdens de graafwerken aan het licht komen, worden onder leiding van de veldwerkleider gedocumenteerd. De aannemer voorziet de nodige tijd om de archeologische resten vrij te leggen en op een kwalitatieve manier te registreren. De veldwerkleider bepaalt wanneer de graafwerken opnieuw hervat worden. Het veldwerk wordt zo georganiseerd dat er efficiënt en wetenschappelijk verantwoord opgegraven wordt.

Het aantal opgravingsvakken wordt tijdens het veldwerk bepaald door de veldwerkleider. De vlakken worden steeds gelinkt aan de profielen. Om voldoende inzicht te krijgen in de stratigrafie dienen voldoende profielen aangelegd te worden om alle vlakken en de hierin geregistreerde sporen aan elkaar te kunnen koppelen. De profielen dienen een gedetailleerd inzicht te geven in de stratigrafische opbouw van het plangebied.

De werfbegeleiding wordt uitgevoerd tot op de maximale uitgraafdiepte + een buffer van 10cm. Na de archeologische registratie worden eventueel aanwezige archeologische resten afgedekt met geotextiel of gelijkaardig materiaal dat waterdoorlatend is buiten de kapel gevolgd door een laag gestabiliseerd zand of gelijkaardig materiaal. In de kapel zelf wordt gebruik gemaakt van een niet-waterdoorlatende folie en een laag gestabiliseerd zand of gelijkaardig materiaal.

In het geval van eventuele diepe structuren, zoals waterputten, wordt getracht de maximale diepte te achterhalen d.m.v. handmatige boringen.

Vondsten worden ingezameld conform de Code van Goede Praktijk (artikel 15.6). Elk vlak wordt gecontroleerd op de aanwezigheid van metalen voorwerpen met behulp van een metaaldetector.

Bij het aantreffen van menselijke resten wordt de Code van Goede Praktijk gevolgd.

7.2.3 Conservatie en natuurwetenschappelijk onderzoek

Conform de code van Goede Praktijk, artikel 9.3 ligt de beslissing tot natuurwetenschappelijke staalname bij de veldwerkleider.

Wat de vondsten betreft, die in aanmerking komen voor conservatie, wordt de selectie gemaakt door de veldwerkleider, onder begeleiding van de erkend archeoloog. Doel van de conservering is het stabiliseren van kwetsbare vondsten in functie van duurzaam behoud. Op basis van het uitgevoerde vooronderzoek is het zeer moeilijk om een inschatting te maken van de verwachte, noodzakelijke natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservaties. Vermoedelijk dient er rekening te worden gehouden met de analyse en eventueel dateringen (C14-dateringen) van de gebruikte mortel van oude bouwfases, eventueel C14 datering van oudere sporen en, indien er skeletten worden aangetroffen, het onderzoek van deze skeletten. Voor conservatie kan er rekening worden gehouden met de conservatie van ceramiek, eventueel glas en metaal. Indien er skeletten worden aangetroffen eventueel met de conservatie van botmateriaal, textiel en leder.

7.2.4 Eindcriteria

De werfbegeleiding wordt als succesvol beschouwd indien alle waargenomen archeologische entiteiten op een wetenschappelijke wijze onderzocht zijn, er een beargumenteerd antwoord op de onderzoeksvragen geformuleerd kan worden en het eindverslag wordt opgeleverd.

7.2.5 uitvoeringstermijn

De uitvoeringstermijn van het veldwerk is sterk afhankelijk van de planning en de organisatie van de algemene aannemingswerken. Bijgevolg is de termijn van veldwerk momenteel moeilijk in te schatten.

Momenteel wordt uitgegaan van een worst case scenario en worden 25 werkdagen voorzien.

7.2.6 Middelenplanning

Het veldwerkteam bestaat minimaal uit:

- En veldwerkleider (erkend archeoloog) die beschikt over voldoende ervaring in stedelijke contexten in Vlaanderen. Minimaal dient hij/zij 5 opgravingen te hebben uitgevoerd in stedelijke contexten, 50 dagen werkervaring in religieuze contexten en heeft minimum 2 jaar opgravingservaring.
- Een assistent-archeoloog, hij/zij heeft ten minste 2 opgravingen uitgevoerd op stratigrafische contexten.

Voor de begeleiding van de opdracht dient de veldwerkleider zicht te laten ondersteunen door één of meerdere specialisten en regiodeskundigen, die hem bijstaan bij de uitvoering van de werfbegeleiding indien deze expertise intern niet beschikbaar is. Deze specialist beschikt over aantoonbare en ruime ervaring met stratigrafische contexten in het algemeen.

7.2.7 Risicofactoren

Voor de werfbegeleiding worden geen bijkomende risico's verwacht. Uitvoerend personeel die werkzaamheden uitvoeren in de nabije omgeving van een draaiende graafmachine moeten visueel duidelijk herkenbaar zijn zoals gebruikelijk.

7.2.8 Vondsten

Conservatie en overdracht van het archeologische ensemble gebeurt na afloop van de werfbegeleiding conform de artikels 5.2.1, 5.2.2 en 5.2.3 van het Onroerend Erfgoeddecreet. Bij de start van de werfbegeleiding worden door de erkende archeoloog en de initiatiefnemer duidelijke afspraken gemaakt met betrekking tot de overdracht van het archeologische ensemble bij de eigenaar en het erkende onroerend erfgoeddepot of andere bewaarder van het archeologisch ensemble. Na het beëindigen van de verwerking en het opleveren van de eindrapportage vindt de overdracht van de vondsten plaats.

8 Afwijking t.o.v. de Code van Goede Praktijk

Dit onderzoek is onderworpen aan de Code van Goede Praktijk V4.0 (deel 1, deel 2 hoofdstuk 8 t.e.m. 12 en deel 4), tenzij anders bepaald in dit document. Er worden geen afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk voorzien. Moesten er tijdens de uitvoering van het onderzoek met ingreep in de bodem redenen zijn waarom wel wordt afgeweken van de bepalingen in de code, dan worden deze gemotiveerd in het verslag van resultaten.

Tijdens de opgraving met wetenschappelijke vraagstelling werd per ongeluk, door menselijke fout, de projectcode van het bureauonderzoek 2019J171 gebruikt. Hierdoor werd later een projectcode aangevraagd voor een opgraving, zijnde 2021J218, waaraan de rapporten gekoppeld zullen worden.

9 Archeologisch onderzoek

9.1 Administratieve gegevens

Projectcode J. Verrijckt	2019-334
Projectcode Onroerend Erfgoed	2021J218
Erkend archeoloog	2015/00053 Jeroen Verrijckt
Veldwerkleider	Jeroen Verrijckt
Betrokken actoren	Jeroen Verrijckt (archeoloog)
	Emma Keersmaekers (assistent-archeoloog)

9.2 Werkwijze en strategie

9.2.1 *Algemene bepalingen*

Een werfbegeleiding is een bijzondere vorm van opgraving en onderworpen aan dezelfde decretale bepalingen als een opgraving. Op basis van de beschikbare informatie, de aard van de geplande werken en het feit dat behoud in situ vooropgesteld wordt is de werfbegeleiding de geschikte methode. Met de werfbegeleiding worden de zones die verstoord worden geregistreerd en kunnen de nodige maatregelen (inclusief toezicht) genomen worden voor de delen die wel in situ behouden kunnen blijven. Bij de toelatingsaanvraag voor de opgraving via wetenschappelijke vraagstelling dient dan ook gemotiveerd te worden dat een volledig behoud in situ niet mogelijk is gezien dit zou betekenen dat het behoud van het monument in de toekomst in het gedrang komt. Een vlakdekkende opgraving is hier onmogelijk omdat de restauratie van de kapel gefaseerd zal verlopen.

Deze fases zijn nodig om de stabiliteit van de kapel te kunnen garanderen, wanneer dit in één vlak zou worden opgegraven, komt de stabiliteit van de kapel in gedrang. Vandaar dat gezien de aard van de werken gekozen werd voor een werfbegeleiding.

9.2.2 Specifieke methodologie

In het voorgaande onderzoek werd volgende methodologie opgenomen:

Het grondverzet gebeurt door de aannemer grondwerken, onder toezicht en onder leiding van de veldwerkleider. De graafwerken gebeuren zowel manueel en/of machinaal. In het laatste geval wordt een tandeloze graafbak gebruikt. Er worden geen graafwerken uitgevoerd, die niet gecommuniceerd werden met de veldwerkleider of de erkend archeoloog.

Eventuele sporen/vondsten die tijdens de graafwerken aan het licht komen, worden onder leiding van de veldwerkleider gedocumenteerd. De aannemer voorziet de nodige tijd om de archeologische resten vrij te leggen en op een kwalitatieve manier te registreren. De veldwerkleider bepaalt wanneer de graafwerken opnieuw hervat worden. Het veldwerk wordt zo georganiseerd dat er efficiënt en wetenschappelijk verantwoord opgegraven wordt.

Het aantal opgravingsvakken wordt tijdens het veldwerk bepaald door de veldwerkleider. De vlakken worden steeds gelinkt aan de profielen. Om voldoende inzicht te krijgen in de stratigrafie dienen voldoende profielen aangelegd te worden om alle vlakken en de hierin geregistreerde sporen aan elkaar te kunnen koppelen. De profielen dienen een gedetailleerd inzicht te geven in de stratigrafische opbouw van het plangebied.

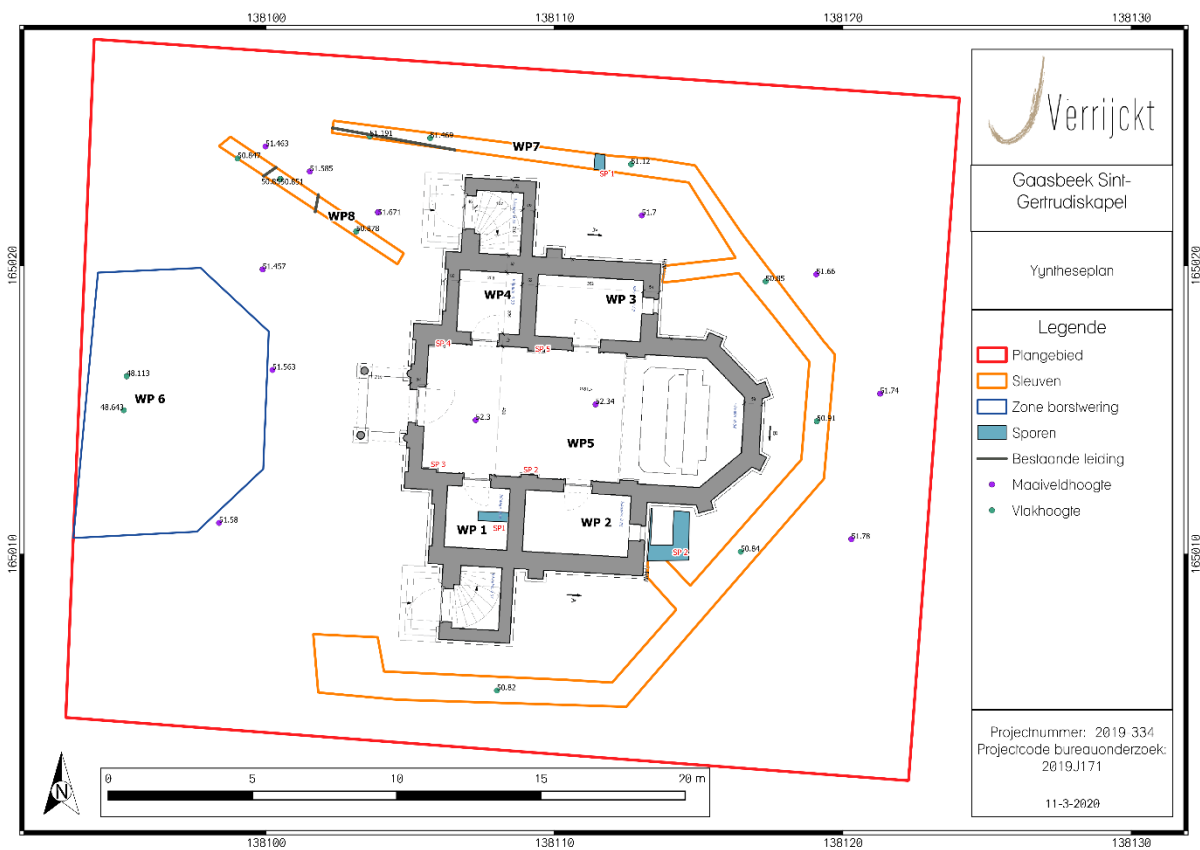
De werfbegeleiding wordt uitgevoerd tot op de maximale uitgraafdiepte + een buffer van 10cm. Na de archeologische registratie worden eventueel aanwezige archeologische resten afgedekt met geotextiel of gelijkaardig materiaal dat waterdoorlatend is buiten de kapel gevolgd door een laag gestabiliseerd zand of gelijkaardig materiaal. In de kapel zelf wordt gebruik gemaakt van een niet-waterdoorlatende folie en een laag gestabiliseerd zand of gelijkaardig materiaal.

In het geval van eventuele diepe structuren, zoals waterputten, wordt getracht de maximale diepte te achterhalen d.m.v. handmatige boringen.

Vondsten worden ingezameld conform de Code van Goede Praktijk (artikel 15.6). Elk vlak wordt gecontroleerd op de aanwezigheid van metalen voorwerpen met behulp van een metaaldetector.

Figuur 13: St.-Gertrudiskapel en borstwering

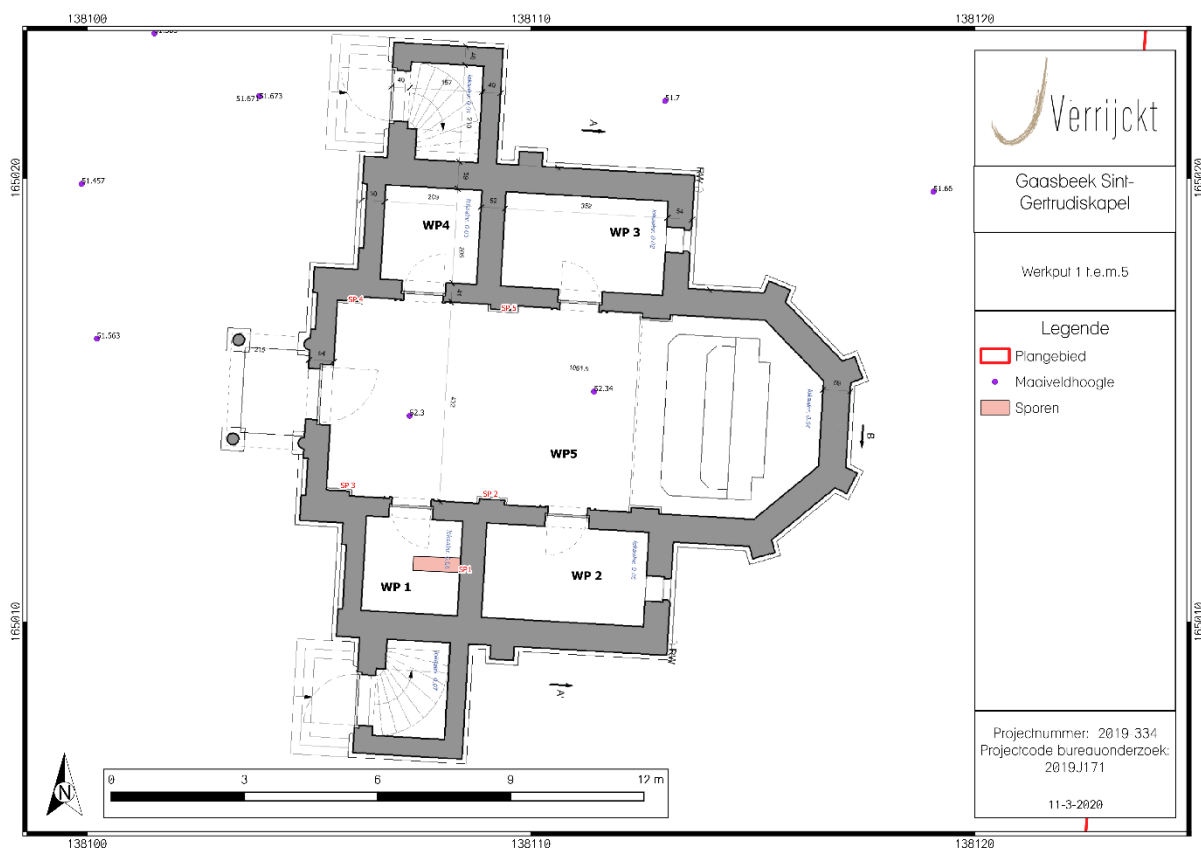

Figuur 14: Syntheseplan

9.3 Kapel

9.3.1 Assessmentrapport

De werken binnen de kapel werden uitgevoerd op 16 en 17 december 2019. De graafwerken werden uitgevoerd met een kraan van 1 ton. De uitgegraven grond werd meteen afgevoerd door de grondwerkers. De grond werd ca. 70 cm afgegraven.

Figuur 15: Werkput 1 t.e.m. 5

Figuur 16: Binnenkant St.-Gertrudiskapel bij aanvang werken

9.3.2 Sporen en structuren

Er werden in totaal vijf spoornummers uitgedeeld tijdens het verdiepen binnen de kapel.

De kapel werd onderverdeeld in 5 werkputten. Werkputten 1 t.e.m. 4 zijn de kamertjes gelegen in de zijbeuken. WP5 is de centrale ruimte binnen de kapel.

In WP 1 werd een muurtje aangetroffen van ca. 1m lang, dat aan de oostelijke zijde van de ruimte tegen de bestaande muur was gebouwd. Het muurtje met spoornummer 1 was 2 bakstenen hoog en tegen de muur van de kapel gemetst. Onder de twee baksteenlagen was het gefundeerd op een puinfundering. De bakstenen van spoor 1 hadden een afmeting van 24x12x5cm. De oorsprong en functie van deze muur is onbekend.

Figuur 17: Spoor 1 in WP1

In werkputten 2 t.e.m. 4 werden geen sporen aangetroffen.

Bij het verdiepen van werkput 5 kwamen de funderingen van de zuilen in WP5 aan het licht. Deze vier zuilen en hun fundering kregen spoornummers 2 t.e.m. 5.

Spoor 2 had een afmeting van 104x45x26 cm, waarbij de zuil zelf aan de rechterkant van de sokkel staat en 70 cm breed was. Deze zuil stond in het midden van de ruimte.

Spoor 3 had een afmeting van 62x46x26 cm, waarbij de natuursteen zuil iets kleiner was als de baksteen fundering eronder (56 cm) en bevond zich in de hoek van de kapel.

Spoor 4 had een afmeting van 74x42x26 cm, waarbij de natuursteen zuil 56 cm breed was. Deze zuil bevond zich eveneens in de hoek, tegenover spoor 3.

Spoor 5 had een afmeting van 75x46x26 cm, waarbij de zuil zelf aan de rechterkant staat. Deze had een afmeting van 69,5 cm.

Figuur 18: S2 in WP5

Figuur 19: S3 in WP5

Figuur 20: S4 in WP5

Figuur 21: S5 in WP5

9.3.3 Vondsten en stalen

Vooraleer S1 werd weggebroken om het niveau te verlagen, werd één baksteen ingezameld, alsook een staal van de mortel.

De baksteen heeft een afmeting van 24x12x5cm.

Verder werden er geen vondsten aangetroffen binnen de kapel.

Geen van de vondsten en stalen dienen geconserveerd te worden of verder onderzoek op uitgevoerd worden.

9.3.4 Beantwoording onderzoeksvragen

Kapel

- Is er sprake van verstoring in de bodemopbouw?

Er werd geen duidelijk stratigrafie aangetroffen tijdens het verdiepen van de kapel. Het ging om een vullingspakket dat bestond uit een losse, sterk puinrijke vulling, met o.a. baksteen, kalkmortel en leisteen.

- Zijn er sporen aanwezig van vroegere fasen binnen de kapel? Indien ja, hoe zijn deze opgebouwd?

Er werden geen sporen aangetroffen die wijzen op eventuele vroegere fasen binnen de kapel.

- Zijn er aanwijzingen dat de kapel effectief teruggaat op een ander gebouw zonder religieuze invulling?

Er werden geen sporen aangetroffen die zouden wijzen op een vroegere voorloper van het gebouw.

- Wat zijn de oudste sporen?

Er werden in totaal vijf sporen geregistreerd tijdens het verdiepen binnen de kapel. Spoor 2 tot en met 5 zijn funderingen van de zuilen binnen de middenbeuk. Deze sporen zouden als de oudste sporen kunnen gelden, gezien spoor 1 tegen de bestaande kapelmuur werd aangebouwd.

- Kunnen er aanvullende gegevens verkregen worden m.b.t. de stratigrafie binnen de kapel en erbuiten?

Het verdiepen van de kapel zorgde niet voor een duidelijker beeld m.b.t. de stratigrafie. Er werden geen aanwijzingen aangetroffen van oudere vloerniveaus of andere antropogene sporen. Het vullingspakket bestaat uit losse, sterk puinrijke vulling, zoals baksteen, kalkmortel en leisteen.

- Kunnen er aanvullende inzichten bekomen worden betreffende de (bouw)historiek van de kapel?

Hoewel in WP1 een muurtje met spoornummer 1 werd aangetroffen, kan er weinig gezegd worden over de functie hiervan en hoe dit in verband staat met de bouwhistoriek van de kapel. Wat wel gesteld kon worden, is dat het tegen de bestaande muur aan werd gebouwd en hierdoor dus jonger is dan de buitenmuren van de kapel.

- Zijn er graven aanwezig? Zo ja; wat is de aard en omvang van de begravingen?

Nee, er werden bij het verdiepen van de kapel geen menselijke resten aangetroffen.

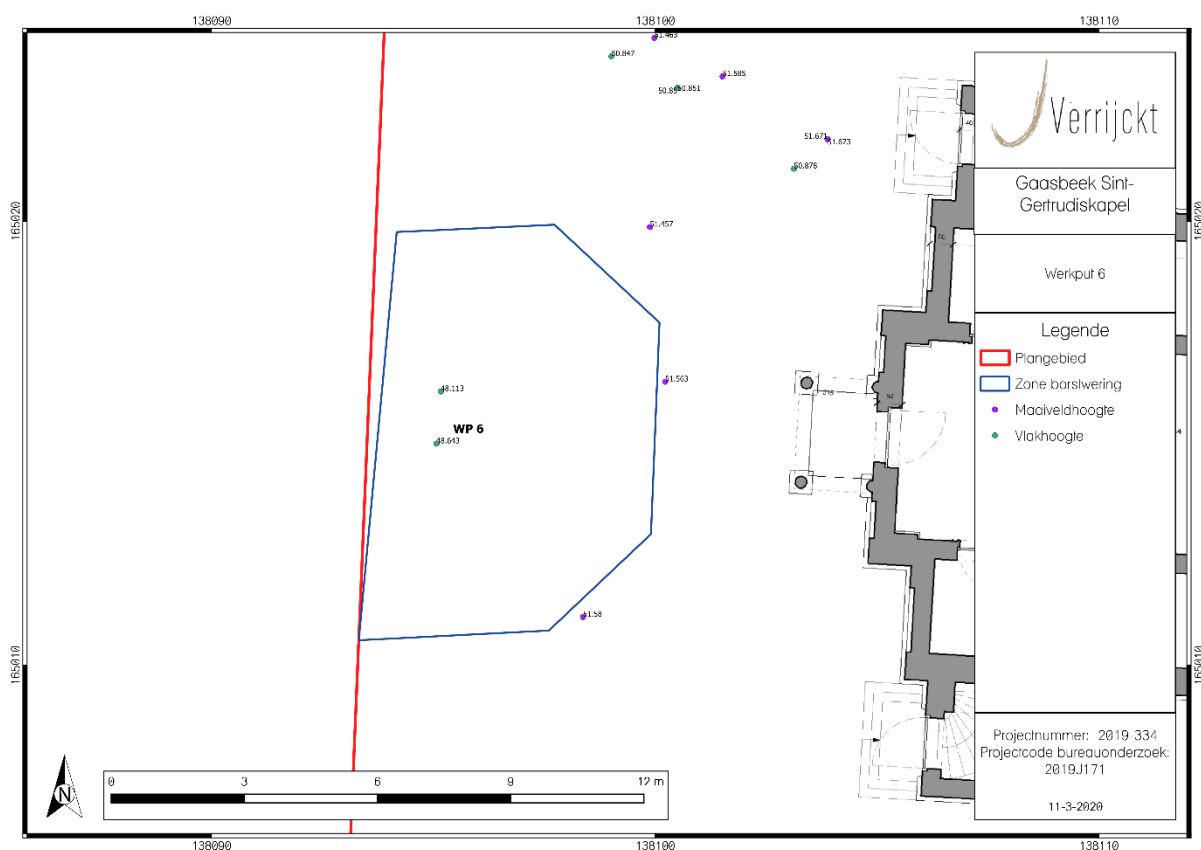
9.4 Borstwering

9.4.1 Assessmentrapport

De werken aan de borstwering werden uitgevoerd van 6 tot en met 10 januari 2020. De graafwerken werden uitgevoerd met een kraan van 21 ton voor de graafwerken van bovenaf en een 5 ton kraan voor de graafwerken die beneden werden uitgevoerd. De uitgegraven grond werd meteen afgevoerd door de grondwerkers.

De natuurstenen balustrades werden voor de aanvang van de werken gedemonteerd en weggehaald. In eerste instantie werden de zijwanden en voorwand van de borstwering verwijderd, waarna ook de opgemetenste ingang verlaagd werd. Enkel de ingegraven betonnen ronde ruimte bleef behouden, alsook een deel van het metselwerk errond. Deze ruimte was in het verleden in gebruik als elektriciteitscabine.

De zone rond de borstwering werd aangeduid als werkput 6.

Figuur 22: Werkput 6

9.4.2 Sporen en structuren

Er werden geen sporen aangetroffen tijdens de werken aan de borstwering. Wel werd de opbouw van deze overwelfde ingegraven elektriciteitscabine duidelijk. Deze constructie zou in de tweede helft van de 19de eeuw gebouwd zijn door de familie Arconati-Visconti.

Onder de gemetste overwelfde ruimte is een betonnen binnenbekleding van ca. 5cm dik. Deze rust op een laag gele stabilisé zand van ca.7cm. Hieronder is een laag van 12 cm puinfundering gelegen. Onder deze puinlaag begint het metselwerk met zeker 15 baksteenlagen. Mogelijk gaat het nog een stuk dieper, maar dit kon niet geverifieerd worden, gezien dit voor de geplande werken niet nodig was.

De grond rondom deze constructie vertoonde geen duidelijke stratigrafie meer. Het lijkt erop dat deze tijdens de bouw van de ruimte verstoord werd.

Figuur 23: Staat van het metselwerk voor de werken

Figuur 24: Het metselwerk na de werken

9.4.3 Vondsten en stalen

Er werden geen vondsten aangetroffen tijdens de werken aan de borstwering.

9.4.4 Beantwoording onderzoeksvragen

Borstwering

- Is er sprake van verstoring in de bodemopbouw?

Ja, de grond rondom de constructie vertoonde geen duidelijk stratigrafie meer. Het lijkt erop dat deze tijdens de bouw van de ruimte verstoord werd.

- Wat kan er gezegd worden over diepte en staat van de fundering van de borstwering?

Onder de gemetste overwelfde ruimte is een betonnen binnenbekleding van ca. 5cm dik. Deze rust op een laag gele stabilisé zand van ca. 7cm. Hieronder is een laag van 12 cm puinfundering gelegen. Onder deze puinlaag begint het metselwerk met zeker 15 baksteenlagen. Mogelijk gaat het nog een stuk dieper, maar dit kon niet geverifieerd worden, gezien dit voor de geplande werken niet nodig was.

- Wat is de functie en datering van de vastgestelde bakstenen resten tijdens het vooronderzoek?

Tijdens het vooronderzoek werden voornamelijk de funderingsdieptes van de balustrade vastgesteld. Verder is het moeilijk om hier een sluitende datering voor te geven. Er werden in ieder geval geen oudere sporen aangetroffen of oudere bouwlagen.

- Wat zijn de oudste sporen?

De bakstenen constructie werd in de tweede helft van de 19de eeuw gebouwd. Later werd het als elektriciteitscabine in gebruik genomen. De betonnen binnenkant met bijbehorende leidingen kan dus als jongste aanpassing gezien worden. Verder werden er geen oudere sporen aangetroffen.

- Zijn er meer gegevens te verkrijgen omtrent de bouwhistorie van de borstwering?

Er werden tijdens het afbreken van het metselwerk geen oudere sporen aangetroffen. Wel is te zien dat voor het gebruik van het bouwwerk als elektriciteitscabine, het bestaande bouwwerk werd aangepast, zoals buizen en leidingen die werden aangelegd en een binnenbekleding van beton.

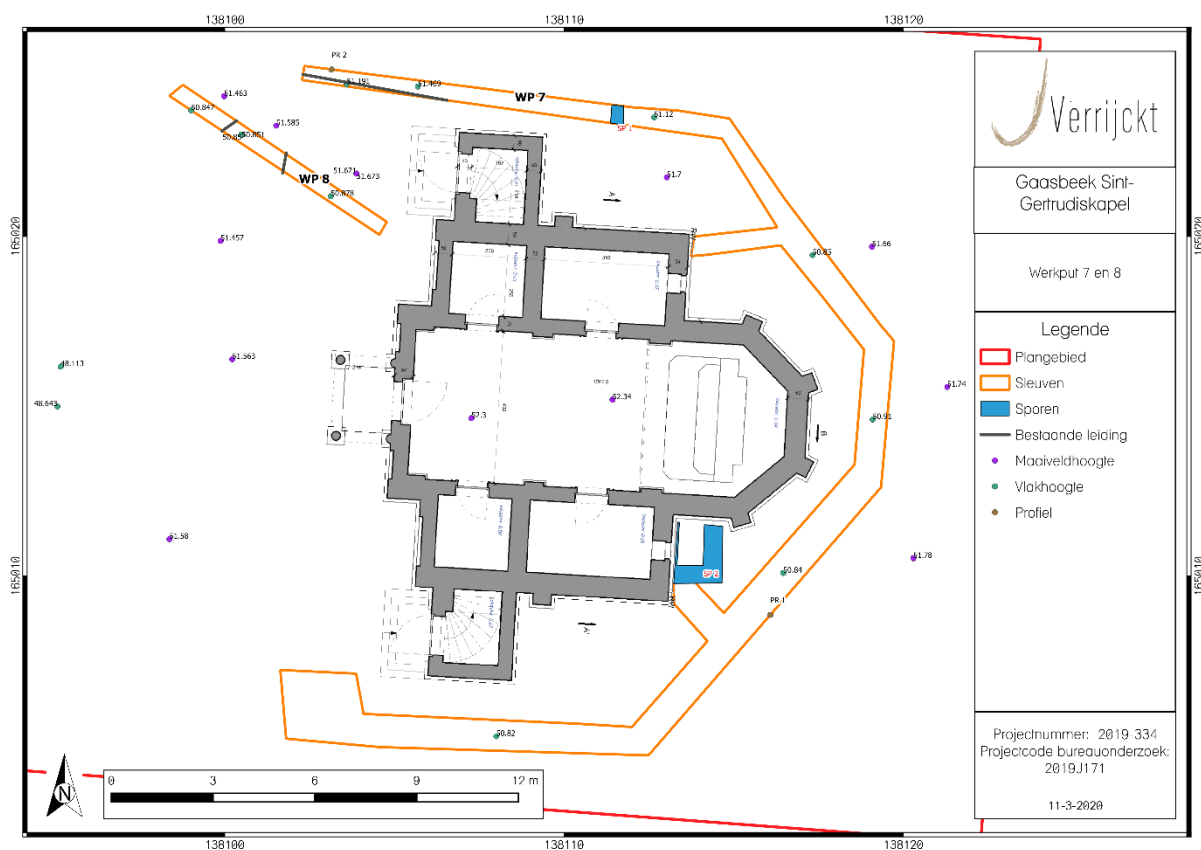
9.5 Zone rond de kapel

9.5.1 Assessmentrapport

De werken binnen de kapel werden uitgevoerd op 29 en 30 januari 2020. De graafwerken werden uitgevoerd met een kraan van 5 ton. De uitgegraven grond werd meteen afgevoerd door de grondwerkers. De sleuven werden tussen de 60 en 87 cm diep uitgegraven.

Het doel van deze werken is een sleuf uitgraven voor een nieuwe waterafvoer en elektriciteitsleiding rond de kapel. Deze sleuven werden opgedeeld in twee werkputten. Werkput 7 en 8. Werkput 7 is de lange aaneensluitende sleuf rond de kapel. Werkput 8 is een extra sleuf die voor de aansluiting van buiten het plangebied te zorgen.

In eerste instantie werd de grond oppervlakkig weggegraven om de nog aanwezige kasseien te verzamelen, zodat deze bij de heropbouw opnieuw gebruikt kunnen worden.

Figuur 25: Werkput 7 en 8

9.5.2 Bodem

Tijdens het uitgraven van de sleuven werden twee bodemprofielen geregistreerd. Beide profielen vertoonden een verstoring. Profiel 1 werd aangelegd in het zuidoosten van de kapel. Het profiel bestond uit een Ap-horizont van 40 cm, gevolgd door een lichtgrijze verstoring van 20 cm met daaronder een lichtbruine C-horizont.

Profiel 2 werd aangelegd ten noorden van de kapel. Hier was de Ap-horizont ca. 30 cm dik, gevolgd door een verstoring die minimum 50 cm diep ging. De verstoorte laag kende onder andere inclusie van baksteenfragmenten.

Figuur 26: Profiel 1 en 2

9.5.3 Sporen en structuren

Er werden in totaal twee spoornummers uitgedeeld binnen werkput 7. Spoor 1 werd aangetroffen aan de zuidoostelijke kant van de kapel, in de hoek tussen het koor en de zijbeuk. Het gaat hier om een gemetste constructie die ca. 133 op 170 cm was, en waarbij de westelijke zijde mee in de kapelmuur gemetst werd, terwijl deze aan de noordelijke zijde niet aansloot. De middelste opening was ca. 60x132 cm. Aan de westelijke kant stak één baksteenrij uit het metselwerk van de kapel van zo'n 15 cm breed. De bakstenen die hiervoor gebruikt werden hadden een afmeting van 24x11x6 cm. Bij het graven van een zijsleuf kon een deel van de zuidelijke zijde van het metselwerk dieper worden uitgegraven. Het werd ca. 85 cm diep uitgegraven. Hieruit bleek dat het niet om een oppervlakkig metselwerk ging, maar 8 baksteenlagen diep, met daaronder een puinfundering van ca. 37 cm dik. De oorsprong en functie van deze zijn tot nog toe onduidelijk. Gezien de muur aan één kant in verband is gemetst met de kapelmuur, zou men kunnen concluderen dat deze eenzelfde datering kent. Mogelijk is dit een deel van de oorspronkelijke fundering, maar werd de plattegrond van de kapel later gewijzigd.

Figuur 27: Bovenaanzicht S1 in WP7

Figuur 28: Doorsnede S1 WP7

Figuur 29: S1 in WP7

Ten noorden van de kapel werd eveneens een klein metselwerk aangetroffen. Het zat dwars in de sleuf en dus ook dwars op de kapelwand, met een afmeting van 70x40x80 cm. Het gebruikte baksteenformaat is 26x12x6 cm, wat ongeveer aansluit op dat van spoor 1 en de kapel zelf. Door de beperkte oppervlakte van de bodemingreep en het feit dat er verder geen sporen werden teruggevonden, is het moeilijk de functie van deze muur te achterhalen.

Figuur 30: Zijaanzicht en Bovenaanzicht van S2 in WP7

Verder werden er eveneens enkele recente leidingen aangetroffen tijdens het aanleggen van de sleuven. In het begin van WP7, aan de noordwestelijke zijde werd een elektriciteitskabel aangetroffen, die richting de kapel liep. Ook in WP8 werden er twee leidingen aangetroffen, dit keer ging het over pvc waterleiding buizen, die omringd waren door grijs stabilisé zand.

9.5.4 Vondsten en stalen

Er werden in totaal twee vondsten ingezameld. Het gaat om een baksteen van het metselwerk uit S1 en een baksteen uit het metselwerk van S2. De baksteen uit S1 meet 24x11x6 cm. De baksteen uit S2 meet 26x12x6 cm.

Geen van de vondsten diende verder geconserveerd te worden of onderzocht te worden.

9.5.5 Beantwoording onderzoeksvragen

- Is er sprake van verstoring in de bodemopbouw?

Er werden twee bodemprofielen aangelegd tijdens het uitgraven van de sleuven. In beide profielen werd een verstoring aangetroffen. Aan de noordkant was deze verstoring minimum 40 cm diep. Aan de zuidkant ca. 20 cm.

- Zijn er sporen aanwezig van vroegere fasen van de kapel? Indien ja, hoe zijn deze opgebouwd?

Er werden twee sporen aangetroffen tijdens het uitgraven van de sleuven. Spoor 1 was een dwars muurtje dat richting de kapel liep en spoor 2 is een kleine ruimte die aan één kant mee in de fundering van de kapel is gemetst. De precieze ouderdom en functie van deze sporen kon niet achterhaald worden.

- Zijn er aanwijzingen dat de kapel effectief teruggaat op een ander gebouw zonder religieuze invulling?

Er werden geen sporen of aanwijzingen aangetroffen die met zekerheid wijzen op een oudere structuur.

- Wat zijn de oudste sporen?

n.v.t.

- Kunnen er aanvullende inzichten bekomen worden betreffende de (bouw)historiek van de kapel?

Spoor 2 in werkput 7 is een spoor waarvan de functie onduidelijk is. Aan de westelijke kant is het mee in de fundering van de kapel gemetst, terwijl dit aan de noordelijke zijde niet het geval is. Mogelijk is dit ook een deel van de fundering, maar werd de vorm van de kapel uiteindelijk gewijzigd.

- Zijn er graven aanwezig? Zo ja; wat is de aard en omvang van de begravingen?

Er werden geen inhumatieresten aangetroffen in de buurt van de kapel.

9.6 Besluit

De werken aan en rond de Sint-Gertrudiskapel werden uitgevoerd tussen december 2019 en januari 2020.

De kapel werd onderverdeeld in 5 werkputten. Werkputten 1 t.e.m. 4 zijn de kamertjes gelegen in de zijbeuken. WP5 is de centrale ruimte binnen de kapel. Er werden in totaal vijf spoornummers uitgedeeld tijdens het verdiepen binnen de kapel. In WP 1 werd een muurtje aangetroffen van ca. 1m lang, dat aan de oostelijke zijde van de ruimte. Het muurtje met spoornummer 1 was 2 bakstenen hoog en tegen de muur van de kapel gemetst. Onder de twee baksteenlagen was het gefundeerd op een puinfundering. De bakstenen van spoor 1 hadden een afmeting van 24x12x5cm. De oorsprong en functie van deze muur is onbekend. Bij het verdiepen van werkput 5 kwamen de funderingen van de zuilen in WP5 aan het licht. Deze vier zuilen en hun fundering kregen spoornummers 2 t.e.m. 5.

Er werden geen sporen aangetroffen tijdens de werken aan de borstwering. Wel werd de opbouw van deze overwelfde ingegraven elektriciteitscabine duidelijk. Deze constructie zou in de tweede helft van de 19de eeuw gebouwd zijn door de familie Arconati-Visconti. Onder de gemetste overwelfde ruimte is een betonnen binnenbekleding van ca. 5cm dik. Deze rust op een laag gele stabilisé zand van ca.7cm. Hieronder is een laag van 12 cm puinfundering. Onder deze puinlaag begint het metselwerk met zeker 15 baksteenlagen. Mogelijk gaat het nog een stuk dieper, maar dit kon niet geverifieerd worden, gezien dit voor de geplande werken niet nodig was.

Er werden in totaal twee spoornummers uitgedeeld binnen werkput 7. Spoor 1 werd aangetroffen aan de zuidoostelijke kant van de kapel, in de hoek tussen het koor en de zijbeuk. Het gaat hier om een gemetste constructie die ca. 133 op 170 cm was, en waarbij de westelijke zijde mee in de kapelmuur gemetst werd, terwijl deze aan de noordelijke zijde niet aansloot. De middelste opening was ca. 60x132 cm. Aan de westelijke kant stak één baksteenrij uit het metselwerk van de kapel van zo'n 15 cm breed. De bakstenen die hiervoor gebruikt werden hadden een afmeting van 24x11x6 cm. Bij het graven van een zijsleuf kon een deel van de zuidelijke zijde van het metselwerk dieper worden uitgegraven. Het werd ca. 85 cm diep uitgegraven. Hieruit bleek dat het niet om een oppervlakkig metselwerk ging, maar 8 baksteenlagen diep, met daaronder een puinfundering van ca. 37 cm dik. De oorsprong en functie van deze zijn tot nog toe onduidelijk. Gezien de muur aan één kant in verband is gemetst met de kapelmuur, zou men kunnen concluderen dat deze eenzelfde datering kent. Mogelijk is dit een deel van de oorspronkelijke fundering, maar werd de plattegrond van de kapel later gewijzigd.

De aangetroffen baksteenformaten zijn vergelijkbaar met degene die werden aangetroffen tijdens het archeologisch vooronderzoek. Dergelijke baksteenformaten werden eerder ook al aangetroffen tijdens de opgravingen door S. Van Bellingen aan het kasteel van Gaasbeek. Hier werden de geassocieerde structuren in de 16de à 17de eeuw geplaatst. Dergelijke datering zou ook kunnen opgaan voor de aangetroffen muurstructuren tijdens dit archeologisch onderzoek. Er zijn geen vondsten aangetroffen die een oudere oorsprong indiceren, in de late middeleeuwen.

10 Lijst met figuren

Figuur 1: Plangebied op topografische kaart	2
Figuur 2: Plangebied op kadasterkaart (GRB).....	3
Figuur 3: Procesverloop van archeologisch onderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen... 5	5
Figuur 4: Plangebied op GRB-kaart met weergave van geplande bodemingrepen	8
Figuur 5: Geplande werken rond de Sint-Gertrudiskapel (met dank aan Bressers Architecten)	9
Figuur 6: Geplande werken rond de Sint-Gertrudiskapel (met dank aan Bressers Architecten)	10
Figuur 7 : Topografische kaart met aanduiding van de motte (1), het kasteel (2) en de O.LV.-kerk (3) (VAN BELLINGEN 2006, 155).....	11
Figuur 8: Uittreksel uit een anonieme kaart met de situering van de verdwenen motte (midden 17de eeuw) (VAN BELLINGEN 2006, 155).	12
Figuur 9: Sint-Gertrudiskapel (Inventaris Onroerend Erfgoed)	15
Figuur 10: Bestaande toestand (© Bressers Architecten)	15
Figuur 11: Bestaande toestand (© Bressers Architecten Architecten)	16
Figuur 12: Bestaande toestand (© Bressers Architecten Architecten)	16
Figuur 13: St.-Gertrudiskapel en borstwering	24
Figuur 14: Syntheseplan	25
Figuur 15: Werkput 1 t.e.m. 5.....	26
Figuur 16: Binnenkant St.-Gertrudiskapel bij aanvang werken.....	27
Figuur 17: Spoor 1 in WP1.....	28
Figuur 18: S2 in WP5.....	29
Figuur 19: S3 in WP5.....	30
Figuur 20: S4 in WP5.....	30
Figuur 21: S5 in WP5.....	31
Figuur 22: Werkput 6	33
Figuur 23: Staat van het metselwerk voor de werken	34
Figuur 24: Het metselwerk na de werken.....	35
Figuur 25: Werkput 7 en 8	37
Figuur 26: Profiel 1 en 2.....	38
Figuur 27: Bovenaanzicht S1 in WP7.....	39
Figuur 28: Doorsnede S1 WP7.....	40
Figuur 29: S1 in WP7.....	40
Figuur 30: Zijaanzicht en Bovenaanzicht van S2 in WP7	41

11 Plannenlijst

Plannenlijst Gaasbeek, Sint-Gertrudiskapel		Projectcode opgraving 2021J218
Plannummer	Figuur 1	
Type plan	Topografische kaart	
Onderwerp plan	Plangebied op topografische kaart.	
Aanmaakschaal	1:10.000	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	18/10/2019 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 2	
Type plan	Kadasterkaart	
Onderwerp plan	Plangebied op het GRB (kadasterkaart)	
Aanmaakschaal	1:250	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	18/10/2019 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 3	
Type plan	Schema	
Onderwerp plan	Procesverloop vooronderzoek	
Aanmaakschaal	Onbekend	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	Onbekend	
Plannummer	Figuur 4	
Type plan	Kadasterkaart	
Onderwerp plan	Plangebied en toekomstige inplanting op GRB-kaart	
Aanmaakschaal	1:250	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	18/10/2019 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 5	
Type plan	Bouwplan	
Onderwerp plan	Geplande werken	
Aanmaakschaal	Onbekend	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	Onbekend	
Plannummer	Figuur 6	
Type plan	Bouwplan	
Onderwerp plan	Geplande werken	
Aanmaakschaal	Onbekend	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	Onbekend	
Plannummer	Figuur 7	
Type plan	Topografische kaart	
Onderwerp plan	Situering	
Aanmaakschaal	Onbekend	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	Onbekend	

Plannummer	Figuur 8
Type plan	Onderzoeksplan
Onderwerp plan	Situering verdwenen molte midden 17e eeuw
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend
Plannummer	Figuur 9
Type plan	Foto
Onderwerp plan	Sint-Gertrudiskapel
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	31-08-2005
Plannummer	Figuur 10
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Bestaande toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend
Plannummer	Figuur 11
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Bestaande toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend
Plannummer	Figuur 12
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Bestaande toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend
Plannummer	Figuur 14
Type plan	Syntheseplan
Onderwerp plan	Uitgevoerde werken
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	11/03/2019
Plannummer	Figuur 15
Type plan	Werkput 1-5
Onderwerp plan	Uitgevoerde werken
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	11/03/2019
Plannummer	Figuur 22
Type plan	Werkput 6
Onderwerp plan	Uitgevoerde werken
Aanmaakschaal	Onbekend

Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	11/03/2019
Plannummer	Figuur 25
Type plan	Werkput 7 en 8
Onderwerp plan	Uitgevoerde werken
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	11/03/2019

12 Bibliografie

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2019. *Code van goede praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 4.0)*, Brussel.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2020. Geoportaal. Available at: <https://geo.onroenderfgoed.be>.
- AGIV, 2020a. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Topografische Kaart NGI 1:10000 raster, klassieke reeks. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- AGIV, 2020d. AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN: Grootschalig Referentiebestand (GRB).
- AGIV, 2018e. AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN: Orthofotomozaïek, middenschalig, winteropnamen, kleur, meest recent, Vlaanderen. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- BEYAERT, M. et al., 2006. *België in kaart. De evolutie van het landschap in drie eeuwen cartografie*, Brussel: Uitgeverij Lannoo.
- CARTESIUS, 2020. Cartesius. Available at: www.cartesius.be.
- CLAES J. E.A. 2006, Sanctus. Meer dan 500 heiligen herkennen. Leuven.
- DE MAEGD C. E.A. 1975, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België-Architectuur, deel 2n, Gent.
- DE MEULEMEESTER J. 2002, Inleiding. De militaire architectuur in de middeleeuwen, in: Burchten en forten en andere versterkingen, 19-26.
- GEPUNT, 2020a. GEOPUNT VLAANDEREN.
- IOE, 2020. Inventaris Onroerend Erfgoed. Available at: <https://inventaris.onroenderfgoed.be>.
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Kasteel van Gaasbeek [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/39928> (Geraadpleegd op 22-10-2019)
- VAN BELLINGEN S. 2006, Het kasteel van Gaasbeek (gem. Lennik, prov. Vlaams-Brabant): de oostelijke sector. Interimverslag 1996-2000, in: *Relicta. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen*, 2, 153-196, Brussel.
- VAN BELLINGEN S. & VERKEYN J. 2000, Archeologisch onderzoek in het kasteel van Gaasbeek (gem. Lennik) (Vl.-Brabant), in: *Archaeologia Mediaevalis*, 23, 49-50, Brussel.
- VAN CROMPHOUT J. 1922, Folklore de Gaesbeek, nr. 8, jg. 2.
- Vooronderzoek in het kader van de restauratie van de Sint-Gertrudiskapel in het domein van het kasteel van Gaasbeek. Vandenborre Lauwers bvba, 12.
- WAUTERS A. 1971, *Histoire des environs de Bruxelles*, Brussel.

X 1999, Het verleden herbouwd, Charle-Albert en de restauratie van het kasteel van Gaasbeek, uit: Gasebeca, 22, 47-48.

13 Bijlagen

Syntheseplan

Fotolijst

Vondstenlijst

Sporenlijst